

Ивана Вркатић

Правни Факултет Универзитета у Београду

Докторске студије, Правноисторијски смер

III година студија

Правни положај конкубина у атичком праву

*Апстракт: Конкубине се у грчком праву означавају термином *pallake* и оне су најчешће биле страног порекла и углавном робинје, мада има индиција да су и слободне жене могле бити конкубине. О правном положају конкубина се може говорити само са становишта њихове кривичноправне заштите у случају сексуалних напада и односа. Све до Перикловог закона (451/0 г.пре н.е.) постојала је кривичноправна заштита конкубина која се огледала у дозвољеном убиству мушкарца ухваћеног *in flagranti* у сексуалном односу са конкубином, како добровољном тако и насилном. Ова заштита је почивала на чињеници да су деца из конкубината могла постати грађани, уколико их отац призна. Доношењем Перикловог закона се уводи правило да само деца из законитог брака двоје Атињана могу постати атински грађани, чиме престаје потреба за кривичноправном заштитом конкубина. У наредном периоду социјални положај конкубина се постепено изједначава са положајем проститутке.*

Кључне речи: конкубина, Периклов закон, ванбрачна деца, прељуба, силовање

Конкубина се у грчком праву означавала термином *pallake*, док се за конкубинат користила реч *pallakai*. У изворима није детаљно дефинисано шта термин *pallake* подразумева и на кога се односи. У етимологији се сматра да реч *pallake* има сличности, тј. има исто етимолошко порекло као и латинска реч *paelex* (љубавница) и хебрејска реч *plgš* (pi (y) legeš) која такође означава љубавницу. У све три речи постоји корен $\lambda\epsilon\chi$ – лежати на основу чега се закључује да имају исто етимолошко порекло. Тако хебрејски *plgš* (pi (y) legeš) се дословно преводи као лежати поред. Претпоставља се да све три речи

воде порекло од неког изгубљеног индо-европског језика, који сигурно није био пра-грчки.¹

Извори обилују подацима о конкубинама, али у зависности од тога да ли се текст извора односи на Грке или на Персијанце, термин *pallake* има различито значење. Наиме, у изворима који пишу о Грцима, *pallake* означава жену са којом мушкарац има ванбрачни однос, који најчешће траје и из тог односа може настати и потомство. Најстарије познато помињање термина *pallake* је у Хомеровим еповима. У „Илијади“ овим термином се означава љубавница, тј. жена са којом мушкарац има љубавне односе упркос томе што је ожењен², а у „Одисеји“ означава купљену робинју, с којом је слободни мушкарац имао сина и поштовао га је као и синове из законског брака.³ Херодот на неколико места спомиње *pallake*, а најзначајнији су подаци које он износи у делу о обичајима Ликијаца, где наводи „ако би се пак слободан човек, па чак и неки првак у држави, оженио неком странкињом или јавном женом (*pallake*) деца не би уживала часна права“.⁴ Такође спомиње да је Бат, краљ Тере, потицао из брака конкубине и угледног Теранина Полимнеста.⁵ Термин *pallake* у изворима који се односе на Персијанце, углавном означава жену из харема, која је у тај положај дошла ратним заробљеништвом.⁶ Из ове анализе произилази да се у проучавању извора реч *pallake* не може увек интерпретирати као конкубина или љубавница, већ се њено значење мења у односу на контекст. Уколико се она појављује у изворима који се односе на Грке та реч има изворно значење љубавнице или конкубине, а уколико се извори баве Персијанцима тада она означава жену из харема.⁷

Највише података у изворима о *pallake* потиче са подручја Атике, те је стога и предмет овог рада правни положај конкубина у атичком праву. Да би се објаснио и боље

¹ Robert Beek, *Etymological dictionary of Greek*, Vol I, Brill, Leiden-Boston 2010.,1147; Michiel de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Brill, Leiden-Boston 2008, 439; Saul Levin, *Semitic and Indo-European the Principal Etymologies*, John Benjamins Publishing, Amsterdam-Philadelphia 1995, 285.

² Хомер, *Илијада*, 9. 449-452

³ Хомер, *Одисеја*, 14. 200-203.

⁴ Херодот, *Историја*, 1.173.5, *Херодотова историја I*, превод Милан Арсенић, Матица српска, Нови Сад 1988, 89.

⁵ *Ибид.*, 4.115.

⁶ *Ибид.*, 7. 83.2, 7.187.1, 9.76.1-1.

⁷ Поред ова два значења речи *pallake* постоје мишљења да је она могла имати и несексуално значење, јер се користила за жене припаднице Зевсовог култа на римском Истоку; Stephanie Lynn Budin, „*Pallakai, Prostitutes and Prophetesses*“, *Classical Philology* 98 (2003) 158.

разумео правни положај конкубина, мора се прво поћи од концепта породице и брака у атичком праву. Основну ћелију атинског друштва је чинио *oikos*, који је обухватао све чланове једне породице који су живели заједно у кући, као и земљиште, кућу и религијске свечаности којима се одавала почаст преминулим члановима *oikos*-а.⁸ *Oikos* је био живи организам који је морао да се обнови сваке генерације, како би опстао,⁹ те је стога обезбеђивање потомства представљао једну од најзначајнијих улога сваког члана *oikos*-а. У грчком језику не постоји реч која би обухватала данашњи појам брака, већ су Грци користили неколико термина којима су означавали заједнички живот мушкарца и жене. Два најзначајнија термина везана за појам брака су *engue* (*εγγυη*), који представља вид трансакције између оца младе и младожење и *gamos* (*γαμος*), којим се означава физичко конзумирање брака.¹⁰ *Engue*, уговор између младиног оца и младожење, од најранијих дана је представљао главни елемент при стварању заједнице слободног мушкарца и слободне жене, с тим да овај уговор сам по себи није установљавао брак.¹¹ Склапањем уговора кириос је обећавао да ће девојку дати младожењи за жену, с тим да се споразум могао закључити и унапред, уколико будућа млада није досегнула узраст за склапање брака.¹² Можда се *engue* може упоредити са веридбом, али је битна разлика у томе, што је његово склапање најчешће било праћено давањем мираза од стране младиног кириоса, што је представљао неку врсту обезбеђења да ће брак бити склопљен. Мираз је жени обезбеђивао једну врсту сигурности, јер је муж њиме само располагао и у случају развода мираз се враћао жениним рођацима.¹³ Давање мираза није било правом предвиђена и наметнута обавеза, али је тај обичај био толико распрострањен, да су оратори у постојању мираза проналазили доказ да се ради о браку, а не о конкубинату.¹⁴ Поред склапања брака путем *engue*, брак се могао склопити и путем процедуре *epidikasia*, која се користила у случајевима епиклере, тј. ћерке-наследнице.¹⁵ Институт ћерке-наследнице је познат

⁸ Douglas MacDowell, *The law in Classical Athens*, Thames and Hudson LTD, London, 1978, 85.

⁹ Walter K. Lacey, *The Family in Classical Greece*, Thames & Hudson, London 1968, 16.

¹⁰ Alick Robin Walsham Harrison, *The Law of Athens-Family and Property*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1968, 1-2.

¹¹ *Ибид.*, 5-9.

¹² Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Правни факултет, Београд 2010, 118.

¹³ *Ибид.*

¹⁴ Војислав Станимировић, *Брак и брачна давања*, Правни факултет и Службени гласник, Београд 2006, 74.

¹⁵ Реч епиклера представља сложеницу речи *епи* (од,при) и *клероос* (земљишни посед) и најчешће се преводи као „ћерка-наследница“, иако је њен дослован превод „она која иде уз наследство“ или „она коју узимају с

широм грчког света и представљао је начин преношења наследних права са преминулог на његовог унука. Наиме, уколико грађанин, премине, а нема мушког потомства, већ само ћерку, у том случају ћерка је дужна да се уда за најближег мушког сродника (најчешће стрица) и по рођењу мушког детета, долази до преноса својине са преминулог деде на унука. Епиклера није имала својинска овлашћења, већ је представљала неку врсту моста којим се преноси имовина са њеног оца на њеног сина.¹⁶ Најближи рођак оставиоца није моментално постајао епиклерин муж, већ је било потребно да се то његово право утврди посебном процедуром која се звала *epidikasia*.¹⁷

Само заједнице које су склапане путем *engue* и епидикасије су сматране браком, са данашњег становишта. Деца из ових брачних заједница су се сматрала законитом,¹⁸ и самим тим су могла да наследе не само имовину родитеља, већ и религијске култове, чиме би се наставило постојање *oikos*-а. У атичком праву, обавезе и права супружника су били неравномерно распоређени. Женина основна улога је била да рађа потомство и да брине о домаћинству. Како би се са сигурношћу обезбедило порекло потомства, женама је било строго забрањено да имају сексуалне односе ван брака. Уколико би муж посумњао у очинство, имао је право да не призна дете и да га остави изложеног у дивљини.¹⁹ С друге стране мушкарци нису били обавезивани на верност и могли су некажњено да имају ванбрачне односе се женама разних слојева. О овоме сведочи и један Демостенов цитат из IV века пре н.е.:

наследством“; Сима Аврамовић, „Епиклера, кадестаи и епибалонти-спорне установе раногрчког гортинског права“, *Анали ПФБ* 1979/5-6, 476.

¹⁶ С. Аврамовић (1979), 478.

¹⁷ Ова процедура је имала велики значај у случајевима када би неколико кандидата претендовало на брак са епиклером. Кандидат је морао да достави архонту епонимосу писмену објаву о основама својих тврдњи, на основу којих је архонт у писменој форми доносио листу потраживања за епиклером (*ληξις*), која је затим била читана на следећем заседању скупштине; А.Р.В. Harrison, 10.; Аристотел *Устав атински* 43.4.; Демостен 43.26.

¹⁸ А.Р.В. Harrison, 9.

¹⁹ С. Аврамовић, В. Станимировић, 117.

„Хетере (*hetaira*) имамо ради уживања, конкубине (*pallake*) да брину о нашем телу, а жене да нам рађају закониту децу и да буду чувари нашег домаћинства.“²⁰ (превод Томислав Каргачин.)

Поред хетера и конкубина, мушкарац је могао да има ванбрачне, тј. сексуалне односе и са обичним проституткама (*порνη*), свирачицама флаута (*αυλητρις*), уличним проситуткама (*χαμαιτυπη*) и итд. Сви ови термини нису били круто дефинисани и у изворима врло често долази до њихових преклапања. Термином *порνη* (*porne*) се могу обухватати све категорије проститутки, тј. он може да се третира као један уопштени појам за проститутку.²¹ Такође и термином *εταира* (*hetaira*) се могу обухватити сви облици проституције, од скупих куртизана до обичних проститутки из бордела,²² мада се овај појам у изворима најчешће односи на високо образоване жене, које су имале имовину, биле су добро обучене и носиле су накит.²³ Разлика између хетера и конкубина је била у томе, што је термин хетера био општи појам који се односи на професију²⁴, док се појам *pallake* односио на жену која је живела у мушкарчевој кући и имала је сексуалне односе са њим, али није била формално удата за њега.²⁵ Међутим ова два појма не искључују један други, односно хетера уколико одлучи да живи стално са једним мушкарцем постаје конкубина, али и даље не престаје да буде хетера.²⁶ Појам *pallake* је стога пре свега обухватао социјални, а не правни концепт.²⁷

Конкубине у атинском друштву су најчешће биле страног порекла и то пре свега из разлога што конкубинат између атинског грађанина и странкиње није могао да прерасте у брачни однос, јер се брак могао склопити само између атинских грађана. Сматра се да су

²⁰ Демостен 59. 122: τὰς μὲν γὰρ ἑταίρας ἡδονῆς ἕνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν“; Konstantinos Kapparis, *Apollodoros Against Neaira*, Walter de Gruyter Berlin 1999, 160.

²¹ У грчком језику је постојало преко 200 речи које су се односиле на проститутцију, било женску било мушку; Konstantinos Kapparis, *Prostitution in the Ancient Greek World*, Walter de Gruyter Berlin 2018, 1-2.

²² К. Кapparis (1999), 422-3.

²³ Konstantinos Kapparis (2018),120.

²⁴ H.J. Wolff „Marriage Law and Family Organization in Ancient Athens“, *Traditio*, Vol. 2 (1944), 74.

²⁵ *Ибид*; D. MacDowell, 89; Digeste 50. 16. 144: „...*pellex* is now usual name for someone who sleeps with someone who has a wife, but once a upon a time someone who was in household in place of a wife, but without being married, whom the Greeks call *pallake*.“; Alan Watson, *The Digest of Justinian*, vol 4, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1998, 460.

²⁶ H.J. Wolff, 74.

²⁷ *Ибид.*, 73; Сима Аврамовић, *Исејево судско беседништво и атинско право*, Службени гласник СЦГ, Београд 2005, 171.

конкубине страног порекла углавном биле робиње и самим тим нису својевољно улазиле у конкубинат.²⁸ Постојале су, међутим, и слободне конкубине страног порекла, које су до тог статуса могле доћи из редова хетера, па чак и проститутки. Поједини виђенији атински грађани, а међу њима је и Перикле, су улазили у конкубинат са женама страног порекла опчињени њиховим образовањем, лепотом и животним искуством.²⁹ На то упућују и поједини извори који конкубине описују не само као лепе, већ и као мудре. С друге стране Атињанкама је било онемогућено образовање и учествовање у јавном животу полиса, сем у сфери религијских свечаности, због чега су оне појединим атинским грађанима биле мање привлачне. Постоје претпоставке да су и неке атинске грађанке постајале конкубине услед сиромаштва и немогућности обезбеђивања мираза за њихово склапање брака.³⁰ Мираз није био неопходан услов за склапање брака, али је био пожељан и због тога је сиромашним атинским грађанкама било отежано да ступе у брачни однос. Могуће је да су и неке атинске грађанке због свог слободнијег сексуалног понашања постајале конкубине, јер је њихова част довођена у питање. Такође, предност конкубината је била у томе што се могао лако раскинути за разлику од развода брака који је за собом повлачио враћање мираза. Мираз као што је већ споменуто није припадао супругу, већ му је даван на коришћење, али је понекад био изузетно вредан, па мушкарцима није одговарало да се њега лише.

О правном положају конкубина извори дају податке само о њиховој кривичноправној заштити у погледу сексуалних напада и сексуалних односа и ради детаљнијег тумачења неколико најзначајнијих извора ће бити цитирано у целости.

Први цитат који се не односи непосредно на конкубине, али је битан за тумачење положаја жена у атичком праву је Солонов закон о женама који наводи Плутарх (Солон 23.1-2), а који гласи:

„Уопће, најчуднијима се чине Солонови закони о женама. Допустио је, наиме, убити прељубника (μοιχόν) кад га тко затече на дјелу, али отме ли тко и силује слободну жену (ἐὰν δ' ἀρπάσῃ τις ἐλευθέραν γυναῖκα καὶ βιάσῃται), одредио је за њ само новчану казну од сто драхми, а двадесет ако је подведе, осим ако она, дакако, није једна од оних што се

²⁸ Н. J. Wolff, 73.

²⁹ Плутарх, Перикле 24: „Али Перикле је, кажу неки, заволео Аспазију због њене мудрости и политичке памети.“; Плутарх, *Славни ликови антике II*, превод Милош Н. Ђурић, Матица српска, Нови Сад 1990, 77.

³⁰ Исеј 3.39; D. MacDowell 90.

јавно нуде за новац, а тиме мисли куртизане. Та ове отворено одлазе к онима који им плаћају. Осим тога, не допушта продавати кћери ни сестре осим ако открије да није више дјевица јер је већ била са мушкарцем. Но неразумно је једно исто дјело једанпут кажњавати оштро и немилосрдно, а други пут благо као за шалу одређујући какву год глобу као казну. Али можда је то зато што је онда било у граду мало новца те га је било тешко добавити, а то је чинило новчане казне тешкимима.³¹

Из овог цитата произилази да се разликују казне за прељубу и силовање, јер је постојала могућност убиства прељубника који је затечен *in flagranti*, а док је за силовање и отмицу предвиђена новчана казна. Међутим хетере и проститутке нису имале кривичноправну заштиту у случају силовања, јер су ступале у сексуалне односе самовољно и уз новчану накнаду. Такође је било допуштено да се ћерка или сестра продају у случај да нису више девице, с тим да није експлицитно наведено на који начин су оне изгубиле невиност (самовољно или силом).

За разлику од хетера и проститутки, конкубине су имале кривичноправну заштиту у случају сексуалног напада и о томе сведочи Драконов закон о дозвољеном убиству (Демостен 23.53) који гласи:

Демостен 23.53: „Ако мушкарац убије другог мушкарца у спортском такмичењу, или га победи у борби на путу, или у бици незнајући, или на његовој жени, мајци, сестри, или конкубини која је неопходна за рађање законите (слободне) деце (*ἢ ἐπὶ δάμαρτι ἢ ἐπὶ μητρὶ ἢ ἐπ’ ἀδελφῆ ἢ ἐπὶ θυγατρὶ, ἢ ἐπὶ παλλακῆ ἢν ἂν ἐπ’ ἐλευθέροις παισὶν ἔχη*), неће бити прогнан у егзил за убиство у овим случајевима.“³² (превод Томислав Каргачин)

Овај закон је врло значајан, јер не прави разлику између силоватеља, прељубника и заводника, већ их све обухвата. Већина превода овог цитата на енглески језик садрже реч *intercourse*, која значи сексуални однос.³³ У оригиналном тексту, та реч не постоји. Због убацивања речи *intercourse*, одређени број правних историчара је овај цитат тумачио као

³¹ Плутарх, *Успоредни животопис I*, превод Здеслав Дукат, Аугуст Цесарец, Загреб 1988, 151.

³² Демостен 23.53.; „ἐάν τις ἀποκτείνει ἐν ἄθλοισι ἄκων, ἢ ἐν ὁδοῦ καθελῶν ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας, ἢ ἐπὶ δάμαρτι ἢ ἐπὶ μητρὶ ἢ ἐπ’ ἀδελφῆ ἢ ἐπὶ θυγατρὶ, ἢ ἐπὶ παλλακῆ ἢν ἂν ἐπ’ ἐλευθέροις παισὶν ἔχη, τούτων ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείναντα.” Demosthenes, *Medias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton*, J.H.Vince, William Heinemann LTD 1935.

³³ „If a man kill another unintentionally in an athletic contest, or overcoming him in a fight on the highway, or unwittingly in battle, or in intercourse with his wife, or mother, or sister, or daughter, or concubine kept for procreation of legitimate children, he shall not go into exile as a manslayer on that account.”; Demosthenes, *Demosthenes*, with an English translation by A. T. Murray, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1939.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Dem.+23+53&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0074>, 12. јун 2020.

право на убиство прељубника, а не и силоватеља.³⁴ Могуће је да је забуну у тумачењу ове одредбе унео и цитат из Аристотеловог у *Устава атинског* који гласи:

„Призна ли ко да је убио, тврдећи при том да је починио убиство што га закон допушта (као на пример затекавши прељубника (*μοιχδόν*), или ако је не знајући у рату убио свог суграђанина, или ако је неког убио на атлетском борилишту), њему ће бити суђено код Делфинијума, случајно убиство суграђанина у рату или убиство на атлетском борилишту.“³⁵

Аристотелово цитирање закона о дозвољеном убиству није потпуно и уколико се узме само као извор овог института, може се извући погрешан закључак да дело силовања није било обухваћено институтом дозвољеног убиства.

У последњих неколико деценија се променио став стручне јавности повод тумачења Демостеновог цитата, па већина истраживача сматра да се овај закон односио на дозвољено убиство и силоватеља и заводника и прељубника.³⁶ Најважнији циљ доношења закона о дозвољеном убиству у контексту породичних односа је био да се ослободи оптужби *kyrios*, који је убио особу ухваћену у сексуалном односу *in flagranti* са женом која је била под његовом заштитом.³⁷ Други, не мање важан разлог доношења овог закона је био да се обезбеди легитимитет грађанског потомства.³⁸ Анализом закона се може доћи до закључка да се он односи само на жене које се налазе под заштитом кириоса, а то су биле супруге, мајке, ћерке и конкубине. Законом нису обухваћене робиње, сем оних које су имале статус конкубине (*pallake*)³⁹, затим странкиње, као и жене које су се бавиле проституцијом. Закон се уопште не бави жениним пристанком, већ она представља само објекат сексуалног напада. Суштински се закон односи на кириоса и на његова права, а не

³⁴ Walter K. Lacey, *The Family in Classical Greece*, Thames & Hudson, London 1968, 114; A.R.W. Harrison (1968), 32-33; D. MacDowell (1978), 124-5; K. J. Dover, *Greek Popular Morality in the Time of Plato and Aristotle*, Hackett Publishing Company, Indianapolis-Cambridge 1974, 209.

³⁵ Аристотел, *Устав атински* 57.3; Аристотел, *Устав атински*, превод Петар Јевремовић, Плато, Београд 1997, 78.

³⁶ David Cohen, „The Athenian Law of Adultery“, *RIDA* 31, 1984. 151; E. Harris (2006), 286; Susan Guettel Cole, „Greek Sanctions Against Sexual Assault“, *Classical Philology*, vol.79, No.2 1984, 103.

³⁷ S. G. Cole, 103.

³⁸ Eva Cantarella, „Gender, Sexuality, and Law“, *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, (Michael Gagarin, David Cohen), Cambridge University Press, New York 2005, 240.

³⁹ Мекдауел сматра да постојале две категорије конкубина. Прву категорију су чиниле конкубине чија деца су била признавана од стране оца, а другу категорију су чиниле оне конкубине чију децу нису очеви желели да признају као закониту. Ту другу категорију конкубина су најчешће чиниле робиње, а њихова деца су такође имала ропски статус; D. MacDowell, 89.

на права жртве. Конкубине, иако су углавном биле страног порекла, Драконовим законом добијају исти степен кривичноправне заштите, као и атинске грађанке. Овај привилегован положај конкубине је проистицао из чињенице да је њено потомство могло добити статус атинског грађанина, уколико га отац – атински грађанин призна. Услед тога се кажњавао било који сексуални однос конкубине и мушкарца који није њен ванбрачни партнер, да се не би довело у сумњу порекло детета.

Положај потомства из конкубината се драстично мења доношењем Перикловог закона о грађанству 451/450. год. пре н. е. којим се атинско грађанство додељује само особама које потичу из законитог брака двоје атинских грађана.⁴⁰ Након доношења овог закона, деца која су потицала из конкубината су се сматрала *nothoi* (незаконитим) лицима и била су им ускраћена грађанска права. Њихов правни положај се можда може упоредити с правним положајем метека у атинском полису.⁴¹ Ванбрачна деца у атичком праву нису имала наследна права према очевој имовини, нити су могла да наследе породични култ.⁴² Такође, нису могла да учествују у јавном и политичком животу полиса. Међутим, могла су да сnose казну због недела својих отаца, као што се спомиње у пресуди Архептолемуса и Антифона због издаје, у којој су казном атимије⁴³ (у смислу стављања ван закона) кажњена и законита и незаконита деца.⁴⁴ Разлог за доношење Перикловог закона о грађанству лежи у томе да је Атина у то време постала империјална сила у подручју Егеја

⁴⁰ Аристотел, *Устав атински* 26.

⁴¹ Deborah Kamen, *Status in Classical Athens*, Princeton University Press, Princeton-Oxford 2013, 66.

⁴² Исеј 6.47: “.. for according to the law no male or female bastard has any right, based on kinship, to participate in the cults or property of a family since the archonship of Eucleides..”; Isaeus, *Isaeus*, engleski prevod Edward Seymour Forster, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1962; <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0142%3Aspeech%3D6%3Asection%3D47>, 21. август 2020.

Демостен 43.51: “ But no illegitimate child of either sex shall have the right of succession either to religious rites or civic privileges, from the time of the archonship of Eucleides.”; Demosthenes, *Demosthenes*, engleski prevod A. T. Murray, Ph.D., LL.D. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd 1939. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Dem.+43.51&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0074>, 21. август 2020.

Аристофан, Птице 1660: „Незаконит наслиједит нема права док је дјеце законске, а нема ли дјеце законите, роду најближем припада имутак“, Аристофан, *Комедије*, превод Коломан Рац, Феникс Либрис, Београд 2015, 422.

⁴³ Институт атимије је познат широм грчком света, али је био најразвијенији у атичком праву. Првобитно значење овог института је стављање ван закона сваке особе која крши моралне норме полиса. Међутим, након Солонових реформи атимија мења значење у губитак грађанских права, који за собом повлачи забрану учешћа у јавном и политичком животу полиса. Циљ атимије је био унутрашња заштита полиса кроз призму заштите морала и части; Ивана Вркатић, „Развој института атимије у грчком праву“, *Civitas* 1/2018, 36-44.

⁴⁴ Плутарх, Антифон 834 А.

и да је сваки атински грађанин уживао материјалне користи од тог положаја.⁴⁵ Наиме, савезничка благајна је пресељена са Делоса у Атину 454 г. пре н.е. и сви чланови савеза су морали да одају част Атини тако што су давали данак и учествовали у религијским фестивалима.⁴⁶ Закон о грађанству је ублажен на захтев самог Перикла 430/29 год. пре нове ере, јер је у Атини дошло до наглог пада броја мушких грађана услед Пелопонеског рата и куге која је завладала полисом. Усвојена је нека врста амандмана који је оцу дозвољавао да усвоји *nothos* сина, уколико нема преживеле законите потомке (*gnesioi*).⁴⁷ Међутим, ово ублажавање је укинато крајем V века пре н.е., јер се у говорима из IV века пре н.е. законитом децом сматрају само деца која потичу из законитог брака.⁴⁸

Поред Драконовог закона о дозвољеном убиству, о кривичноправној заштити конкубине пише и Лисија у свом чувеном говору „О убиству Ератостена“, који се датира у периоду од 403 г. пре н.е. до 380 г. пре н.е. Наиме, овај говор представља одбрану Еуфилатеса, који је убио прељубника своје жене. Како би се оправдало убиство наводи се да је Ареопаг изричито навео да неће бити осуђен за убиство онај који убије прељубника ухваћеног на делу са својом женом (ἐπὶ δάμαρτι τῆ ἑαυτοῦ μοιχὸν λαβὼν ταύτην τὴν τιμωρίαν ποιήσεται)⁴⁹, а такође и са конкубином (ἐπὶ ταῖς παλλακαῖς).⁵⁰ Битно је нагласити да је убица прељубника или силоватеља морао доказати оправданост убиства пред посебним судом Делфинијумом, који је основан само за случајеве дозвољеног убиства.⁵¹

Периклов закон о грађанству је највероватније означавао почетак краја кривичноправне заштите конкубине од сексуалних напада. У другој половини V века пре н.е. ублажавањем Перикловог закона, је на кратко кривичноправна заштита конкубине опет била актуелна, али дефинитивним укидањем права грађанства потомцима из

⁴⁵ Ивана Вркатић, „Атимија ванбрачне деце у атичком праву“, *Правни живот* 10/2018, том II, Београд 2018, 118.

⁴⁶ Cynthia Patterson, „Athenian Citizenship Law“, *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, ed. Beryl Rawson, Wiley – Blackwell, Sussex 2011, 57.

⁴⁷ Плутарх, Перикле 37.5.: „Али несрећа која је снашла Периклову кућу је била каква казна коју је он платио за ондашњу преузетост и осорност, те она потакне Атењане на суђут. Помислише да је претрпио казну што му је одредише богови и да треба с њиме човјечно поступати, па му допустише да свом незаконитом сину надјене своје име и да га упише у племенску листину.“ Плутарх, *Успоредни животописи I*, превод Здеслав Дукач, Аугуст Цесарец, Загреб 1988, 254.

⁴⁸ Исеј 6.47; Демостен 43.52; D. MacDowell, 90.

⁴⁹ Лисија 1.30.

⁵⁰ Лисија 1.31.

⁵¹ Аристотел, *Устав атински* 57.

конкубината, престаје у потпуности и кривичноправна заштита конкубина. Конкубине су и даље постојале, али је њихов положај деградиран и оне се током IV века пре н.е. у изворима помињу у контексту нечасног и њихов социјални положај је у скоро у истом нивоу као положај проститутки. Томе у прилог иде и већ цитиран Демостенов говор у којем он прави разлику између хетера, конкубина и законитих жена где наглашава да конкубине брину о мушкарчевом телу,⁵² чиме се конкубине у суштини не разликују од проститутки.

ЗАКЉУЧАК

Конкубинат је очигледно био честа појава у атинском полису, чим је постојала потреба за кривичноправном заштитом конкубина. Међутим та заштита није произилазила из потребе да се заштите саме конкубине, већ да се заштити право њихових кириоса и да се осигура порекло потомства из таквих односа. Иако су конкубине углавном биле страног порекла и већином су биле робиње, оне су имале исти степен кривичноправне заштите као и слободне атинске жене. Тај положај је проистицао из чињенице да је дете из конкубината могло постати атински грађанин. Међутим, увођењем Перикловог закона о грађанству (451/0 г. пре н.е.), којим атинско грађанство стичу само особе које потичу из законитог брака двоје Атињана, долази до промена у кривичноправној заштити конкубина. Највероватније од тог периода, са малим прекидом од доношења амандмана 430 г.пре н.е. до почетка IV века пре н.е. није била потребна заштита конкубина и оне се деградирају и почињу да се изједначавају са проституткама.

⁵² Демостен 59.122.